

OVER DE EENZAAMHEID

Serie Ongezien, ongehoord, ongekend

Ik heb altijd een beetje met Jozef te doen gehad. Het zal je maar gebeuren: in de late herfst van je leven word je als oude grijsaard opgezadeld met een echtgenote die nooit de jouwe zal worden - want bruid van God - en de zorg voor een kind dat nooit het jouwe zal zijn -want zoon van God-. En dat terwijl je nog in de rouw bent om je overleden vrouw en je aanstaande jónger is dat dan je kleinkinderen. Je bent uitverkoren maar als je die gunst beleefd maar beslist zou weigeren moet je dat bekopen met de dood, althans, volgens dit apocriefe, niet officieel door de kerk erkende pseudo- Matheusevangelie. Dus neem je de zorgen voor je vrouw – dat meisje - en je zoon – die jongen - op je. En voortaan zal het alleen nog maar gaan over die twee. Tot in lengte van dagen. Tot in lengte van eeuwen. In de middeleeuwse kunst – als er al aandacht is voor Jozef- staat hij vaak afgebeeld aan de zijkant, soms enigszins verbijsterd met een hand aan zijn wang, alsof hij maar niet kan bevatten wat hem is overkomen. In de canonieke evangeliën komt Jozef er een stuk bekaaid af dan in het gelezen apocriefe evangelie. Eén evangelist – Marcus - vindt hem nog geen voetnoot waard, een andere – Johannes - volstaat met: Jezus, de zoon van Jozef. Bij Mattheus komen we nog het meest over hem te weten. Hij is een slaper, een dromer en de dromen die in zijn slaap tot hem komen zijn richtinggevend. Daardoor weet hij dat hij Maria tot vrouw moet nemen, dat ze moeten vluchten, dat de kust weer veilig is en ze kunnen terugkeren. Jozef spreekt geen woord, in geen enkel evangelie. Hij is erbij, dat is het eigenlijk. Zijn naam illustreert mooi zijn rol: Jozef betekent toevoeging

Ik heb dus altijd een beetje met Jozef te doen gehad. Het moet een eenzaam avontuur zijn geweest. Niet voor niets laat Michel van der Plas in een gedicht Anna, de moeder van Maria, tegen Jozef zeggen: 'Wij zullen zwijgen, jij en ik, wij zullen dikwijls eenzaam zijn voortaan.'

Wij zullen dikwijls eenzaam zijn voortaan...

Wat betekent het om eenzaam te zijn? Ik denk dat iedereen van ons weet wat het is om eenzaam te zijn. Althans in een of andere vorm, want eenzaamheid komt in tal van gedaanten. Je kunt eenzaam zijn omdat je verstoken bent van belangrijke contacten maar je kunt ook eenzaam zijn temidden van een menigte mensen, in een gemeenschap, in een relatie, in een gezin. Toen mijn vader stierf had ik het gevoel dat wij, de vier kinderen, ieder een andere vader begroeven, wat het rouwen voor ieder van ons tot een eenzaam proces maakte.

Voor de een beperkt eenzaamheid zich tot een moment, een gebeurtenis, een periode. Voor de ander is het een thema dat als een felrode draad door het hele bestaan is geweven. Eenzaamheid kan een schrijnend gevoel van gemis zijn; of de wetenschap dat je er alleen voor staat, zoals Jozef –; of de ervaring nergens bij te horen of niet begrepen te worden of niet gezien te zijn; of het gevoel van verlorenheid, van zwerven, dolen, onvrijwillig losgescheurd van andere mensen. Zoals Etty Hillesum schrijft: 'Dan sta ik helemaal afgesneden van iedereen en mezelf en begrijp ik de zin van het leven niet en zie geen verband tussen de dingen en weet dan niet mijn eigen plaats in dit leven.' Eenzaamheid is vervreemding; van andere mensen, van de wereld, van God, van jezelf. Eenzaamheid is de hunkering naar verbinding die niet vervuld wordt, waardoor iets droefs en kils in je ziel kruipt.

-Lied: U moet ik spreken-

De Franse schrijver Michel Tournier, maakte een hervertelling van het verhaal van Robinson Crusoe. Indringend beschrijft hij de eenzaamheid die het gevolg is van afgesneden zijn. Hij laat Robinson Crusoe in een lange monoloog zeggen: 'Ik weet nu dat ieder mens in zich (...) een broos en ingewikkeld bouwsel van gewoonten, reacties, reflexen, mechanismen, bezorgdheden, dromen en complicaties draagt dat zich gevormd heeft (...) door de eeuwige aanrakingen van zijn medemensen. Als deze tere uitbarsting geen sap meer krijgt, verdwijnt ze en valt ze uiteen, dit naaste en voornaamste onderdeel van mijn wereld.' En even verderop schreeuwt hij uit: 'Mijn eenzaamheid tast niet slechts de begrijpelijkheid van de dingen aan, ze ondermijnt zelfs de basis van hun bestaan. Tegen het gezichtsbedrog, de luchtspiegeling, de hallucinatie, de dagdroom, de hersenschim, het delirium en de gehoorstoornissen is de veiligste verdediging onze broeder, onze buurman, onze vriend of desnoods onze vijand maar iemand, grote goden, iemand.'

Het is interessant om te zien welke maatregelen Crusoë neemt om zijn eenzaamheid te bestrijden. Hij maakt een tijdschema, schrijft een wetboek, bouwt een gevangenis. Allemaal activiteiten die het bestaan van een ander mens veronderstellen. En als die er in werkelijkheid niet is dan maar in de verbeelding. 'Iemand, grote goden iemand!'

Overgelaten aan onszelf – of het nu fysiek of psychisch is- kunnen we richtingloos en radeloos worden en reddeloos verloren raken. In die zin ben ik het hartgrondig oneens met dat zinnetje van Etty Hillesum waarin ze stelt dat ze in die positieve eenzaamheid het leven alleen aan kan en niet van mensen afhankelijk is. Liefde, vertrouwen, bevestiging, herkenning, erkenning, troost, we verleven, verdorren zonder. De schrijnendste illustratie daarvan zag ik in India. In het tehuis waar ik werkte werd een jongetje binnengebracht, zeven jaar oud. Zijn hele korte lange leven opgesloten in een kast. Eten werd door een luikje naar binnen geschoven. Dat korte lange leven lang had hij geen zon op huid gevoeld, geen lucht gezien, geen knuffels gekregen, niet gespeeld, niet gezongen, niet gelachen, niet gepraat. Sinds zijn geboorte geen kind geweest. Ik weet niet of het nog gelukt is een kind van hem te maken.

Wij hebben anderen nodig. Maar ook: anderen hebben ons nodig. We moeten er zijn. Ik voor jou, jij voor mij, wij voor elkaar. Alleen in relatie tot de ander, in dialoog met de wereld, alleen wanneer je bij name genoemd wordt door een ander mens, kun je je diepste zelf opdelven, die volstrekt on-inwisselbare vijftig tinten morgenrood van jouw ziel aan het licht brengen. Jezelfste, je allerijste, zoals de dichter Leo Vroman zegt. Dus nee ik zou zo'n zinnetje dat we de ander niet nodig hebben niet zo snel schrijven. Waar ik me wel in herken is de opmerking van Etty die daarop volgt: dat wanneer je jezelf ingeschakeld weet in een groot zinrijk geheel, dat een gevoel van verbondenheid geeft met iedereen en alles en met God. Ik zou dat dan alleen geen eenzaamheid noemen. De ervaring van alleen zijn kan de toegangspoort zijn naar een religieuze ervaring van verbondenheid met God en de mensen en de wereld. Van alleen naar Al – Een. Het tegenovergestelde van eenzaamheid.

Maar zo'n ervaring van verbondenheid laait op en dooft dan meestal weer uit. Daaronder, daarachter ligt de ervaring van existentiële eenzaamheid. Robinson Crusoë dat ben jij, dat ben ik, dat zijn wij allemaal. We zijn allemaal in ons eentje op het eiland van ons lot. Geen twee levens zijn hetzelfde. De wetenschap dat ik met iedereen een existentiële eenzaamheid deel scheidt paradoxaal genoeg een band. Maar die band heft de eenzaamheid niet op. Hoe moet je je er dan toe verhouden? Misschien zoals Jozef doet. Hij heeft de moed om deemoedig zijn lot te aanvaarden, zijn rol te omarmen.

Er is verlangen waarvoor geen vervulling bestaat, er zijn vragen waarop geen antwoord is, er is pijn die niet over gaat, er is eenzaamheid die nooit meer tweezaam of gemeenzaam zal worden. Het is de kunst om ons niet in verwarring te laten brengen door de onvermijdelijke tragiek van het bestaan, maar haar te accepteren. Er zelfs liefde voor te hebben. Amor fati. We hebben ons lot niet in de hand maar wel de manier waarop we erop reageren. En in die wonderlijke paradoxale liefde voor het lot kunnen we onszelf scholen, trainen. En er is nog iets wat we kunnen doen. We kunnen de wacht houden bij elkaars eenzaamheid.

Maar wat nou als niemand jouw wachter wil zijn? Als je niemand kent die jouw wachter zou kunnen zijn? Wat dan? De bijbel verhaalt van de Eeuwige wiens naam is: Ik zal er zijn. Die Eeuwige die tegen Abraham zegt: 'Wandel voor mijn Aangezicht, wat betekent: 'doe recht' maar ook impliceert: Ik ga met je mee, ik ben bij je, ik zie je. En gezien worden betekent dat je gezicht opgedolven wordt. Door die Eeuwige die in een psalm eenzamenhoeder wordt genoemd. De Eeuwige die onze namen heeft geschreven in de palm van zijn hand. En wie bij name gekend wordt bestaat. Misschien kan deze gedachte troost bieden in deze voor jong en oud vaak eenzame tijden.

Maar is dat genoeg? In deze eenzame tijden gaan we nu de voor velen eenzaamste weken in. Daarom tot slot: Wie heb je al een tijdje niet gezien, niet gehoord, niet gesproken? Wie zou je kunnen uitnodigen voor de kerstdis of een drankje op oudjaar? Welke naam schiet je nu te binnen? Laten we de weken die komen voor minstens één iemand wachter van zijn of haar eenzaamheid zijn. Moge dat waar worden.

Colet van der Ven